Nijerya'da Selefîler

Adem ARIKAN*

Özet

Nijerya, nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşan önemli bir Afrika ülkesidir. Nijerya Müslümanlarının tarihinde Selefîlik önemli bir yere sahiptir. Nijerya halkının Müslüman olmasında büyük katkısı olan Osman b. Fûdî, bid'atler ile mücadele etmiş, sünneti ihya etmeye gayret göstermiştir. Bid'atler ile mücadele eden bir diğer hareket İzâletü'l-bid'a cematidir. "Boko Haram" diye meşhur Selefî Cihâdî grup da sıklıkla basında kendinden söz etirmektedir. Bu çalışmayla bu hareketlerin tarihleri, görüşleri ve birbirleri ve Selefîlik ile olan ilgilerinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nijerya, Selefîler, Osman b. Fûdî, İzâle, Boko Haram.

Salafies in Nigeria

Abstract

Nigeria is an important country where population is mainly composed of by Muslims. Salafism has an important place in the Nigerian Muslim's history. Osman B. Fudi, who has an important rollin spread of Islam in Nigeria, struggled against bid'ah, and who struggled to perform Sunnah. Another movement which struggled against bid'ah is Izala al-bida Community. Also Boko Haram is a popular Salafi Cihadist group which is widely mentioned in the media. In this study, the history, views and the connections of those groups with each other and with Salafism would be analysed.

Keywords: Nigeria, Salafi, Uthman b. Fûdî, Izala, Boko Haram.

I. Giriş

Günümüzde kendilerini "Selefî" diye adlandıran gruplar çeşitli alt dallara ayrılmaktadır. Bir tasnife göre Selefîler Suûdî/Vehhâbî, Cihâdî ve Siyasî olmak üzere üç grup olarak tanıtılmaktadır.[1] Bu üçlü tasnif içerisinde de alt kolları olan yeni tasnifler yapılabilir. Üçlü tasnif içerisinde yer alan Vehhâbîliğin tesirleri birçok araştırmaya konu olmuştur. "Arabistan dışındaki müslümanlar üzerinde Vehhâbî tesirinin XIX. yüzyılda ortaya çıkmış bazı halk direniş hareketlerinde görüldüğü iddiası yaygın bir tez olmasına rağmen güçlü kanıtlara dayanmamaktadır." Bu hareketlerden biri Batı Afrika'da ortaya çıkmış olan Osman b. Fûdî'nin hareketidir. "Vehhâbîliğin Arabistan dışındaki etkileri asıl XX. yüzyılda belirginleşmiştir." Gelişen ulaşım ve iletişim imkânları farklı ülkelerdeki değişik cemaat ve kuruluşların

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Ütesi, e-posta: ademarikan@yahoo.com

1 Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, ed. Ahmet Kavas, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2014, s.485-524.

Necidli ulemâ ile irtibatını kolaylaştırmıştır. Bu gruplar içerisinde Nijerya'da *İzâletü'l-Bid'a ve İkâmetü's-Sünne Cemâati* de bulunmaktadır.[2]

Osman b. Fûdî'nin başlattığı ıslahat hareketi Nijerya'nın kuzeyi ve bugün başka devletlerin sınırları içinde kalan geniş bir coğrafyayı ilgilendirmektedir. *İzâle* cemaati Nijerya'da 1978 yılında kurumsallaşmış Selefi bir gruptur. Cihâdî Selefî sayılan Boko Haram da bu coğrafyada ortaya çıkmıştır.[3] Bu üç grup hakkında daha çok tarihleri ile ilgili çok geniş literatür vardır.[4] Biz bu üç grubun Selefîlik ile ilgilerini esas alarak tanıtıcı mâhiyette bilgiler vereceğiz.

II - Osman b. Fûdî Hareketi

Afrika XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın başlarında İslâm'ı yaymak ve Avrupa ülkelerinin sömürgeci genişlemesine karşı koymak amacı taşıyan bazı hareketlere sahne muştur. Batı Afrika'da sömürgecilik öncesinde en önemli İslâmî cihâd hareketi, Fülânî kabilesine mensup Osman b. Fûdî (Osman dan Fodyo, dan Fodio) tarafından başlatılmıştır.[5] Osman b. Fûdî'nin liderliğindeki hareket Batı Afrika'da İslam'ın yayılması ve güçlenmesinde en büyük etkiye sahip dinî harekettir.[6]

Osman b. Fûdî 1168/1754 yılında Hausaland'ın kuzeyinde Galmi şehri yakınlarındaki Maratta'da doğmuştur. Babası Muhammed'e verilen ve Fûlânî dilinde "fakîh" mânasına gelen "Fûdî" unvanına[7] nispetle Osman b. Fûdî şeklinde anılmaktadır. Babasından ve çoğu akrabası olan âlimlerden dersler almıştır. Tebliğ faaliyetine girmiş ve ders vermeye başlamıştır. Vaazlarında sünnetin ihyâ edilmesi ve bid'atlerin ortadan kaldırılması konusunu ele alıyordu. Osman'ın irşâdlarıyla çok sayıda insan Müslüman olmuştur. Dâvetinin gittikçe güçlenmesi bölgenin yönetimini aleyhine döndürmüştür. Dönemin Gobir kralı Nafata (1794-1801) Osman b. Fûdî'ye karşı sert bir tavır takınmıştır. Sultan 1798 yılında çıkardığı bir fermânla sonradan müslüman olanların eski dinlerine dönmesini emretmiş, müslümanlara tesettürü ve sarık sarmayı yasaklamıştır.[8] 1803'te tahta Nafata'nın oğlu Yunfa[9]

---

2 Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbilik", *DİA*, XLII, 611-615.

3 Tijani el-Miskin, "The Salaf, Jihadi Salafism and the Insurgency in Nigeria", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, ed. Ahmet Kavas, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2014, s. 157-171; Freedom Onuoha, "Boko Haram and the evolving Salafi Jihadist threat in Nigeria", *Boko Haram: Islamism, politics, security and thestate in Nigeria*, ed. Marc-Antoine Pérouse de Montclos, Ibadan, African Studies Centre (ASC), 2014, (ss.158-191), s.160.

4 Örneğin John Azumah'ın çalışması, bu üç grubun tarihini kronolonik sırayla ele almaktadır. John Azumah, "Boko Haram in Retrospect", *Islam and Christian-Muslim Relations*, 26 (1), 2015, s.33-52.

5 Rıza Kurtuluş, "Afrika, Afrika'da Başlıca İslâmî Cihad ve Direniş Hareketleri", *DİA*, I, 426-428.

6 Abdurrahman Zekî, "Batı Afrika'da Dinî Islah Hareketleri", *Batı Gözüyle Tecdid: İslâm Dünyasında Tecdid Hareketleri 1700-1850*, ed. Nail Okuyucu, İstanbul, Klasik, 2014, (s. 261-275), s. 267.

7 Abdullah b. Fûdî, *Îdâu'n-Nusûh men ehaztumine'ş-Şuyûh*, s.552 (M. Hiskett, "Material Relating to the State of Learning among the Fulani before Their Jihād", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, XIX/3(1957), pp. 550-578 içinde, Arapça metni ve İngilizce çevirisiyle birlikte).

8 Muhammed Bello, *İnfâku'l-Meysûr fî Târîhi Bilâdi't-Tekrûr*, tahk. Behice eş-Şâzelî, Rabat, Câmiat-ü Muhammed el-Hâmis, 1996, s.142.

9 M. Hiskett, "The nineteenth-century jihads in West Africa", The Cambridge History of Africa, 1790-1870, 7.bs., ed. J. E. Flint, Cambridge, 2004, V, (ss. 125-169), s. 135.

çıkınca, kendisine taht mücadelesinde yardımcı olan Osman'a ve cemaatine iyi davranmıştır. Fakat kısa süre sonra Osman'nı öldürmeye teşebbüs etmiştir. Osman 1218/1804 yılında cemaatiyle hicret kararı alarak, Gudu'ya gitmiştir.[10] Gudu'dan Kral Yunfa'ya bir elçi göndermiş, tekliflerinin reddedilmesi üzerine *emîrü'l-mü'minîn* ve *halife* unvânıyla biat almıştır.[11] Osman, Yunfa'ya karşı cihâd ilân etmiştir. Uzun süren savaşlar 1223/1808 yılında Osman'ın gâlibiyeti ve Yunfa'nın ölümüyle sonuçlanmıştır.[12] Civardaki başka yönetimlere karşı seferlerin ardından 1812 yılında *Sokoto Halifeliği* kurulmuştur.[13]

Savaşların zorluklarının da etkisiyle Osman b. Fûdî'nin siyasî rakiplerini mürted görüp öldürülmelerine hükmettiği kaydedilmektedir. Bu süreçte örnek aldığı şahsiyet, Nijer bölgesinde siyâsî mücadelelere karışmış, yazdığı eserler ile bölgeyi etkilemiş Mâlikî âlimlerden Muhammed b Abdilkerîm el-Megîlî (ö.908/1504) olduğu ileri sürülmektedir.[14] Savaşlar bittikten sonra Osman tekrar günah sahiplerinin (mürtekib-i kebîra) de Müslüman sayılması gerektiğine vurgu yaptığı görüşünü[15] savunmaya başladığı anlaşılmaktadır.[16] Bornu'ya yönelik savaşlar sürecindeki yazışmalar bu konuda önemli bilgiler içermektedir. Bölgenin öne çıkan âlimlerinden Muhammed el-Emîn el-Kânimî[17] (1775-1837) Bornu'yu savunmaya geçmiştir. el-Kânimî Sokoto yöneticilerine yazdığı mektuplarda toplum içerisinde yaygın bazı günahlardan dolayı kendilerinin küfür ile suçlanamayacağını savunmuştur.[18]

Devletin kurulması tamamlanınca Osman b. Fûdî ülkenin doğusunun yönetimini oğlu Muhammed Bello'ya (ö.1253/1837), batısını kardeşi Abdullah'a (ö. 1245/1829) bırakmıştır. Osman b. Fûdî 20 Nisan 1817 (3 Cemâziyelâhir 1232) tarihinde vefat etmiştir. Kabri hâlen Nijerya, Nijer ve Çad müslümanları için önemli bir ziyaretgâhtır.[19]

---

10 Bello, *İnfâku'l-Meysûr*, s. 143; Kadir Özköse, *Sufi ve İktidar (Fülani Islahat Hareketi*, 2. bs., Konya, Ensar Yayınclık, 2008, s. 101-103.

11 Bello, *İnfâku'l-Meysûr*, s. 147.

12 Osman b. Fudî'nin oğlu Muhammed Bello, *İnfâku'l-Meysûr* adlı eserinde bu savaşlara geniş yer vermektedir (s.247 vd.). Ayrıca bkz. Özköse, *Sufi ve İktidar*, s. 112-137.

13 Özköse, *Sufi ve İktidar*, s. 170.

14 Özköse, *Sufi ve İktidar*, s. 251. Ayrıca bakınız: Ahmed Muhammed Kani, *Nijerya'da İslami Cihad,* çev. Ömer Gündüz, İstanbul, Şafak Yayınları, 1991, s. 82; Hasan İsa Abduzzâhir, "Beyne'd-Daveti'is-Selefiyye ve'd-Daveti'l-Fûlâniyye", *Havliyye Külliyetu'ş-Şerîa ve'l-Kânûn ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* (Journal of Faculty of Sharia, Law & Islamic Studies), sayı1, Katar, 1401/1980, (ss. 135-162), s. 144.

15 Osman b. Fûdî'nin *Nesâihu'l-Ümmeti'l-Muhammediyye* adlı eserinden konuyla ilgili aktarılan metinler için bakınız: M. Hiskett, "An Islamic Tradition of Reform in the Western Sudan from the Sixteenth to the Eighteenth", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, XXV, No. 1/3, 1962, (ss. 577-596), s. 558.

16 Özköse, *Sufi ve İktidar*, s. 249-256.

17 Hakkında bakınız: Ahmet Kavas, "Kânimî", *DİA,* XXIV, 311-312.

18 Kadir Özköse, "Fülâni Hareketi Önderleri İle Bornu Ulemasından el-Kânimî Arasında Gerçekleşen, Savaş Barış, Tekfir Uhuvvet Tartışmalarının Yer Aldığı Mektuplaşmalar", *Tasavvuf*, 2004, V-13, s.189-230. Ayrıca bakınız Bello, *İnfâku'l-Meysûr*, s.232; H. A. S. Johnston, *Sokoto Halifeliği Dönemi Nijerya'da Etnik ve Dini Çatışma,* çev. Kadir Özköse, Konya, Ensar Yayıncılık, 2008, s.156.

19 Ahmet Kavas, "Osman b. Fudi", *DİA*, XXXIII, 466-467.

Osman b. Fûdî'nin kurduğu devlet bir asır kadar bölgeyi yönetmeye devam etmiştir. Bölgeyi sömürgeleştiren İngiltere ile girilen savaşta, Sokoto halifeliğinin son yöneticisi Tâhir'in (Addahiru, Attahiru) öldürülmesiyle siyasî hâkimiyet sona ermiştir (1903). İngiliz sömürge yönetimi Osman b. Fûdî ailesini tamamen ortadan kaldırmamıştır. Aile, siyasî yetkilerini kaybedip ülkedeki müslümanların dinî lideri haline gelmiştir. Bu uygulama günümüzde de sürmektedir. Sokoto'nun on dokuzuncu sultanı İbrâhim Muhammed Mâcid'in (Maccido) 29 Ekim 2006 tarihinde bir uçak kazasında ölmesi üzerine yerine geçen Muhammed Sa'da b. Ebû Bekir, Nijerya İslâmî İşler Yüksek Konseyi'nin (NSCIA)[20] genel sekreterliğini yürütmektedir. Aynı aileden Kuzey Nijerya eyâlet meclisi başkanlığına seçilen Ahmedu Bello, İslâm'ı yaymak için *Cemâatü nasri'l-İslâm* adlı bir teşkilât kurmuştur. Ahmedu Bello darbe sürecinde 15 Ocak 1966 tarihinde suikast ile öldürülmüştür.[21]

Osman b. Fûdî'nin hareketi ile Muhammed b. Abdilvehhâb'ın daveti arasında ilişki kuranlar olmuş, bu hareketin üzerinde Vehhâbîlik etkisi birçok araştırmacı tarafından ele almıştır. Osman b. Fûdî'nin devletinin Vehhâbî dâvet üzerine kurulduğu iddia edilmiştir.[22]

Muhammed b. Abdilvehhâb'ın dâvetinden sonra ortaya çıkmış birçok hareketin Vehhâbilikten etkilenmiş olduğu iddia edilmiştir. Bu hareketlerin lideri hac için Mekke'ye gelmişse Vehhâbîlerden Necd ulemâsı ile buluşup bu dâvetten ettilenip Vehhâbî görüşleri kendi memleketine naklettiği faraziyeleri ortaya atılmıştır. Araştırmacı "hükümlerini sadece faraziyeler yoluyla ortaya koymak değil, kesin delil ile desteklemelidir."[23]

Osman b. Fûdî'nin hareketi üzerinde Vehhâbî tesiri olduğunu iddia edenler de genellikle hacc üzerinde durmaktadır. Osman'ın hacca gittiğini veya hacca gitmiş olan hocası Cibrîl b. Ömer'in vasıtasıyla Vehhâbî dâvetinden etkilendiği kabul edilmektedir.[24]

Etkilenme meselesiyle ilgili net ifadeler kullanan bazı araştırmacılar tarih de vermektedir. Osman 1220/1806 yılında hac için Mekke'ye gitmiş ve bizzat Muhammed b. Abdilvehhâb'ın yazdığı kitapları görmüş, bazılarını istinsâh etmiştir. Bu yeni fikirler memleketindeki bid'atler ile savaşması için kendinde istek

---

20 www.nscia.com.ng

21 Ahmet Kavas, "Sokoto", *DİA,* XXXVII, 351-352.

22 Vehbe Zuhaylî, "Teessüru'd-Da'vâti'l-Islâhiyyeti'l-İslâmiyye bi-Da'veti'ş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb", *Buhûsu Usbûi'ş-Şeyh Muhammed b. Andilvehhâb,* Riyad, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1403/1983, (s. 293-341), s. 329.

23 Muhammed b. Ali es-Sekâkir, *Da'vetü'ş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb ve Da'vetü'ş-Şeyh Osman b. Fûdî; Dirâsetun Târîhiyyetun Mukârane*, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1421/2000, s. 293.

24 Mustafa Mis'ad, "Eseru Da'veti'ş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb fî Haraketi Osman b. Fûdî el-Islâhiyyei fî Garbi Afrîkıyyâ", *Buhûsu Usbûi'ş-Şeyh Muhammed b. Andilvehhâb,* Riyad, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1403/1983, (ss.423-444), s.432, 441-442; ; Muhammed Abbas, "ed-Dâiyetu'l-Mucâhid Osman dan Fodyu", *Mecelletu'l-Vayu'l-İslâmî,* cil 21, sayı 243, 1405/1984, (ss. 52-56), s. 54; Thomas Walker Arnold, *İslam'ın Tebliğ Tarihi,* çev. Bekir Yıldırım, Cenker İlhan Polat, İstanbul, İnkılap, 2007, s. 418; Johnston, *Sokoto Halifeliği Dönemi Nijerya'da Etnik ve Dini Çatışma,* s. 154.

uyanmasına sebep olmuştur.[25] Tarih vererek hac seyahatinden ve bu seyahatte görülen kitapların istinsâhından söz eden bu bilgilerin nereden alındığını tespit imkânı yoktur. Çünkü bu detaylarla birlikte hac seyahati anlatanlar herhangi bir kaynağa atıf yapmamıştır. Kaynaklar bu bilgileri yalanlamaktadır. Osman'ın kardeşi Abdullah b. Fûdî 1227/1812 yılında[26] yazdığı, yani Osman'ın hacca gittiği iddia edilen tarihten (1220/1806) sonra kaleme aldığı eserinde Osman'ın hacca gitmek istediğini, ancak babasının kendisine izin vermediğini yazmaktadır.[27] Ayrıca Osman'ın bazı şiirlerinden hacca gidemediği anlaşılmaktadır.[28]

Osman b. Fûdî hakkında çalışmaları olan bazı araştırmacılar sözü Vehhâbiliğe getirip farklı tespitler yapmıştır. Mervyn Hiskett, "Hausa ıslahatçıları aslâ Vehhâbî değildi" tespitinde bulunmaktadır. Şehy (Osman) "temel prensiplerde Vehhâbî aşırılığından oldukça uzak bulunmaktadır." Hocası Cibrîl b. Ömer de "Vehhâbîlerin fikirlerini tamamen benimseyen bir şahsiyet değildir."[29] B.G. Martin ise Osman b. Fûdî'nin Vehhâbîliği reddettiğini kaydetmektedir.[30] Şii eğilimli oldukları anlaşılan araştırmacıların da Osman b. Fûdî'nin cihadının bütün merhalelerinde Vehhâbî hareketin herhangi bir tesirinden tamamen uzak olduklarını savundukları görülmektedir.[31]

Osman b. Fûdî Kâdirî tarikatı mensubu bir sufîdir. Kadir Özköse Osman b. Fûdî'nin tasavvuf anlayışını genişçe ele almıştır.[32] Osman'ın yazma halindeki eserlerinden yapılan alıntılar, onun Kâdirî tarikatı mensubu olduğunu ortaya koymaktadır.[33] Osman b. Fûdî'nin hareketininın "sûfî anlayışa ve hayat tarzına dayalı olmadığı" tespiti[34] doğru değildir. Osman'ın hareketini Vehhâbîlik ile ilişkilendirenlerin onun tasavvufî yönüne genellikle değinmedikleri görülmektedir.

---

25 Abdülfettah el-Guneymî, "Eserü Da'veti Muhammed b. Abdilvehhâb fî Garbi İfrîkiyyâ", *Buhûsu Usbûi'ş-Şeyh Muhammed b. Andilvehhâb,* Riyad, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1403/1983, (s. 343-368), s. 353; Abdulkâdir Muhammed es-Sibâî, "min Alâmi's-Selefiyye fî Afrîkiyâ; eş-Şeyh Osman İbn Fûdî", *Mecelletu't-Tevhîd,* Kahire, Cemâatu Ensari's-Sunneti'l-Muhammediyye, sene 21, sayı 5, 1413/1992, (ss. 44-47), s. 45.

26 Abdullah b. Fûdî, *İdâu'n-Nusûh,* s. 550.

27 Abdullah b. Fûdî, *İdâu'n-Nusûh,* s. 555.

28 Muhammed Livauddin Ahmed, Osman'ın hacca giden hocası Cibrîl b. Ömer bağlantısı üzerinde durmaktadır. Bunun yanında Osman'ın tasavvûfî yönüne vurgu yapıp Vehhâbî etkiyi kabul etmeyen görüşleri de derlemiştir. *el-İslâm fî Nîceryâ ve Devru'ş-Şeyh Osman b. Fûdî fî Tersîhihî,* Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009, s. 88, 90-95, 143.

29 Mervyn Hiskett, *Hakikat Yolu*, çev. Kadir Özköse, Konya, Ensar Yayıncılık, 2008, s. 185.

30 Bradford G. Martin, *Sömürgeciliğe Karşı Afrika'da Sufi Direniş*, çev. Fatih Tatlılıoğlu, İstanbul, İnsan Yayınları, 1988, s. 27, 39.

31 Yazarlar Osman'ın Mehdî ile ilgili görüşleriyle özellikle igilenmektedir. Tâhir Yusuf el-Vâilî ve İlhâm Mahmud el-Câdir, "el-İmbiraturiyyetu'l-Fûâniyyetu'l-İslâmiyye ve Tesaddîhâ el-Biritanî fî Garbi Afrikiyyâ", *Mecelletu'l-Kulliyeti'l-İslâmiyye,* cilt 3, sayı 10, 1430/2009, (ss. 21-40), s. 25.

32 Özköse, *Sufi ve İktidar*, s. 175. Ayrıca bakınız: Kani, *Nijerya'da İslami Cihad,* s. 85; Hasan İsa Abduzzâhir, *ed-Davetu'l-İslâmiyye fî Garbi Afrikiyâ ve Kıyâmu'd-Devleti'l-Fûlânî,* Riyad, 1401/1981, s. 315.

33 Muhammed S.Umar, "Nijerya'da Tasavvuf Hareketleri ve Muhalifleri", çev. Süleyman Derin, *Tasavvuf*, IV-10, 2003, (ss. 377-398), s. 381; Abdullah Abdürrezzak İbrahim, *Afrika'da Tasavvuf ve Tarikatlar*, çev. Kadir Özköse, Konya, Ensar Yayıncılık, 2008, s. 39-46.

34 Abdurrahman Zekî, "Batı Afrika'da Dinî Islah Hareketleri", s. 275.

Osman b. Fûdî 150 civarında kitap ve risâle kaleme almış[35], bunlardan 115 tanesi tespit edilmiştir.[36] Basılanlar ve yazma halinde günümüze ulaşanlar ile birlikte bir kısmını da yapılan atıflar ile Osman'a nisbet edilmektedir.[37] Oğlu Muhammed Bello'nun da 100 kadar eseri tespit edilmiştir.[38] Osman'ın *İhyâu's-Sünne ve İhmâdü'l-Bid'a* isimli kitabı basılmıştır. İsmiyle dikkat çeken bu kitabın içeriği dikkatli incelendiğinde yazarıyla ilgili önemli ayrıntıları barındırmaktadır. Osman b. Fûdî kitabında konumuz açısından oldukça önemli bir ifadeyi, her konunun sonunda, defalarca tekrarlamaktadır. Osman: "Allah'ım! Bizleri peygamberin Muhammed'in (s.a.v.) sünnetine uymaya, onun yüzü suyu hürmetine, muvaffak kıl" diye duâ etmektedir. Bid'at konusunu da bu ifadeyle bitirmektedir.[39] "Muhammed'in yüzü suyu hürmetine" diyen Osman b. Fudî'nin ifadeleri Vehhâbî görüşler açısından bu meseleyi değerlendirenlere göre bid'attir. Örnek olarak el-Gâmidî'ye göre bu ifade bid'at bir tevessül şeklidir.[40] Misbâhuddin Cüneyd'e göre "Muhammed'in yüzü suyu hürmetine" ifadesi ve bu şekildeki tevessül "Osman b. Fûdî'nin akîdesi ile İbn Teymiyye'den etkilenip mezhebini yayan Muhammed b. Abdilvehhâb'ın akidesi arasındaki farkın en bâriz göstergesidir."[41]

Osman'ın kerdeşî Abdullah b. Fûdî'nin kitaplarında İbn Teymiyye'nin öğrencisi İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye'ye üç atıf tespit edilmiştir. Bu durum Osman'ın hareketinin Vehhâbîlerin beslendiği kaynaklardan etkilendiğine dair kuşkulara sebep olmuştur. Osman'ın Vehhâbîlerden etkilendiğini, hareketinin Vehhâbîliğin bir parçası olduğunu söylemek mümkün değildir.[42] Muhammed el-Behiy, Osman'ın *İhyâu's-Sünne* adlı eserine yazdığı mukaddimede İbn Teymiyye'den etkilenmeyle ilgili bir başlık açmıştır. el-Behiy'e göre Osman, İbn Teymiyye'nin kitaplarına öğrenci olmuştur.[43] Bu iddia Osman'ın yaptığı gibi "Peygamber ile tevessül, İbn Teymiyye ve Muhammed b. Abdilvehhab tarafından şirk sayıldığı" gerekçesiyle kabul edilmemiştir.[44]

Konumuz açısından önemli olan mezhep farklılığını tespit imkanı vardır. Muhammed b. Abdilvehhâb (es-Sekâkir'e göre) *Ehl-i Sünnet*, *fırka-i nâciye* itikadına inanmaktadır. Osman b. Fûdî eserlerinde kendi mezhebini "Eş'arî" lafzıyla ifade

---

35 Osman b. Fûdî'nin eserlerinin bazılarının dijital metinlerine ve İngilizce çevirilerine şu adresten ulaşılabilmektedir: http://siiasi.org/digital-archive/shaykh-uthman-ibn-fuduye/, 24.05.2015.

36 Ahmet Kavas, "Osman b. Fudi", *DİA*, c.33, s. 466-467.

37 Bu eserlerin künye bilgileri ve bunlara yapılan atıflar ve için bakınız: Özköse, *Sufi ve İktidar*, s. 75.

38 Behice eş-Şâzelî, 101 eserine yapılan atıflar ve bulundukları kütüphane kayıtlarıyla listelemektedir. Muhammed Bello, *İnfâku'l-Meysûr*, ("Tercemetu'l-Muellif ve âsâruh"), s. 17.

39 Osman b. Fûdî, *İhyâu's-Sünne ve İhmâdü'l-Bid'a,* 2.bs., tahk. Ahmed Abdullah Bâcûr, Kahire, 1406/1985, s. 56, 68.

40 Saîd b. Nâsır el-Gâmidî, *Hakîkatü'l-Bid'ati ve Ahkâmihâ,* I-II, 3.bs., Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1999, c.I, s.191-193.

41 Misbâhuddin Cüneyd, *eş-Şeyh Osman b. Fûdî el-Fulânî ve Akîdetuhû alâ Dav'i el-Kitâb ve's-Sünne*, (Mekke), Câmiatu Ummi'l-Kurâ, 1402/1982, s. 203.

42 Johnston, *Sokoto Halifeliği Dönemi Nijerya'da Etnik ve Dini Çatışma*,, s. 153.

43 Osman b. Fûdî, *İhyâu's-Sünne*, ("Takdim"), s. 14.

44 Fethi Hasan Masri, "Introduction", Osman b. Fûdi (Uthman Ibn Foduye), *Beyânu Vucûbi'l-Hicra ala'l-İbâd (Bayan wujub al-hijra ala'l-ibad)*, Sokota, Khartoum University, 1397/1977, s. 18.

etmektedir.[45] *Usûlü'l-Vilâye ve Şurûtuhâ* adlı eseri "neseben Fulânî, mezheben Mâlikî, itikâden Eş'arî olan Osman b. Muhammed b. Osman demiştir ki" diye başlamaktadır. Görüşleri de Eş'arî metoda uygundur.[46]

Osman'ın Vehhâbî dâvetten etkilenmediğini savunan araştırmacılar özetle şu tespitleri sıralamaktadır: (1) Osman, Eş'arî akîdeli, Mâlikî mezhepli, tarikat mensubu bir sufîdir. Muhammed b. Abdilvehhâb'ın akidesi (es-Sekâkir'e göre) Ehl-i Sünnet akidesi, mezhebi Ahmed b. Hanbel'in mezhebidir. O, sûfî değildir, aksine sûfîlerin aşırılıklarıyla savaşmıştır. (2) Muhammed b. Abdilvehhâb, İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyım ekolündendir. Osman ise tasavvuf, tarikat şeyhlerine intisap etmiştir. (3) Osman'ın telif ettiği eserlerinde, kaynaklarını zikretmesine rağmen, Muhammed b. Abdilvehhâb'ın ya da İbn Teymiyye ve İbn Kayyım'ın isimlerine yer vermemiştir. (4) Eğer etkilenme olsaydı Osman da Muhammed b. Abdilvehhâb gibi Hevsa (Hausa) memleketlerinde İbn Teymiyye medresesi tesis eder ve bunu duyururdu. (5) Hacca gitmiş olan Cibrîl b. Ömer yoluyla Vehhâbî tesiri iddia edilmektedir. Şeyh Cibrîl, ikinci haccını 1200/1785 civarında yapmıştır. Eğer cihâd Şeyh Cibrîl'in teşvikiyle olmuş olsaydı, otuz yıl önce başlamalıydı. Osman cihâdın sebebini, önünde sadece bu yol kalması olarak açıklamaktadır. Osman kendini ve cemaatini müdafaa edebilmek için cihâd ilân etmiştir. Muhammed b. Abdilvehhâb'ın içinden çıktığı çevrede Hanbelî mezhebi yaygındı, Necd'de Eş'arîlik yoktu. Bundan dolayı o da Hanbelî mezhebine mensuptu. Osman'ın içinden çıktığı çevre ise farklıydı. Tasavvuf yaygındı. Tasavvuf mensubu şeyhler Eş'arîlik ve aynı zamanda Mâlikilik müntesibiydi. Bundan dolayı Osman'ın dâveti de içinde yaşadığı toplumu oluşturan bu unsurlara meyilliydi.[47]

Nijeryalı el-İlûrî de Osman'ın tasavvufta Kâdirî, akîdede Eş'arî, fıkıhta Mâlikî bir müctehid olduğunu kaydetmektedir. Osman b. Fûdî ile Muhammed b. Abdilvehhâb'ın dâveti arasında alâka yoktur. Osman'ın hacca gittiği ve orada Vehhâbîlikten etkilendiği, memleketine döndüğünde ıslâha başladığı şeklindeki faraziye, zan ve tahminden ibarettir. Osman hacc veya umre yapmamış, hattâ herhangi bir Arap beldesine de gitmemiştir. Osman b. Fûdî Mâlikî mezhepli, akîdede Eş'arî ve Kâdirî tarikatındandır. Muhammed b. Abdilvehhâb ise Hanbelî ve Selefîdir. Osman, eserlerinde görüşlerini verdiği âlimlerin isimlerini kaydetmektedir, hiçbir eserinde Muhammed b. Abdilvehhâb'ın ismini zikretmemiştir. Osman b. Fûdî, peygambere ve velîye tevessülü kabul etmektedir.[48]

---

45 Örnek olarak bakınız: Osman b. Fûdî, *Tarîku'l-Cenne,* s. 6, http://siiasi.org/wp-content/uploads/2014/12/tariql-janna-arabic.pdf, 24.05.2015.

46 es-Sekâkir, s. 178-179, 285-286; Abduzzâhir, "Beyne'd-Daveti'is-Selefiyye ve'd-Daveti'l-Fûlâniyye", s. 144; Abduzzâhir, *ed-Davetu'l-İslâmiyye*, s. 330; Fethi Hasan Masri, "Takdim", Osman b. Fûdi, *Beyânu Vucûbi'l-Hicra*, s. 2.

47 es-Sekâkir, s. 294; Abduzzâhir, "Beyne'd-Daveti'is-Selefiyye ve'd-Daveti'l-Fûlâniyye", s. 152; Abdüzzâhir, *ed-Davetu'l-İslâmiyye*, s. 325.

48 el-İlûrî, *el-İslâm fî Nîceryâ ve'ş-Şeyh Osman b. Fûdî el-Fulânî,* Kâhire, Mektebetü'l-İskenderiyye, 1435/2014, s. 135, 136, 138, 140, 141-145. Krş. Endevî et-Ticanî, "Osman dan Fudyu; Ebû Haraketi'l-Islâh fî Garbı Afrikiyyâ", *Mecelletu'l-Umme,* cilt 4, sayı 38, Katar, 1404/1983, (ss. 77-79), s. 78.

Osman b. Fûdî'nin eserlerindeki ifadeleri de zihniyetini ortaya koymaktadır. Kelâm ilmine bakışı bunu gösteren delillerden biridir. Osman b. Fûdî kelâm ilminin farz-ı kifâye olduğunu savunmaktadır.[49] İmanın geçerliliği için kelâm bilmeyi şart koşmak gibi cedel ve tefrikaya sebep olan aşarı görüşleri ise tenkit etmektedir.[50] Osman b. Fûdî'nin sıfatlar ile ilgili görüşleri Eş'arî mezhebine uygundur. Misbâhuddin Cüneyd, Osman'ın müteahhirûn Eş'arîlerden olduğunu tespit etmektedir. Örneğin ru'yetullah meselesinde cihetin nefyedilmiş olması, Selef'in görüşüne uymadığı için tenkid edilmektedir. Osman imâm için ikrârı yeterli görmektedir. İmana ameli dâhil etmemesi Selef'in görüşü ile karşılaştırılarak tenkid edilmektedir. Osman, kelâm ilmini zemmetmemiş, kelâm ile uğraşılmasına engel olmamış, kelâm kitaplarına atıflar yapmış, bazı kelam âlimleriyle ilgili övgü içerikli ifadeler kullanmıştır. Osman b. Fudî "Muhammed'in yüzü suyu hürmetine" diyerek Vehhâbî görüşler açısından bid'at bir tevessülde bulunmaktadır.[51]

Osman b. Fûdî *İhyâu's-Sünne'*de iman başlığında kısa anlatımlarla konuları bitirdikten sonra İzzüddin b. Abdisselâm'ın (ö. 660/1262) *Kavâidü'l-Ahkâm'*ından ifadeleriyle halkın kelâmın detaylarını bilmesine gerek olmadığına dair görüşünü aktarmaktadır. Osman, basîret sahiplerinin ise itikadî esaslar üzerine i'mâl-i fikr etmesi gerektiğini dile getirmektedir. Osman b. Fûdî'nin kelâm konularında bir diğer kaynağı, Abdüsselâm b. İbrâhîm el-Lekânî'nin (ö. 1078/1668) *Şerhu Cevhereti't-Tevhîd* adlı eseridir. Ondan "dünyada iman için sadece ikrâr yeterlidir" görüşünü aktarmaktadır. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî'nin (ö. 895/1490) kitaplarından bunu teyid eden ifadelere yer vermektedir. Osman b. Fûdî ilm-i kelâmı övenler ve yerenlerin gerekçelerini kaydettikten sonra "kelamı övenler bir bakımdan, kötüleyenler ise başka bir bakımdan bunu yapmaktadır. Detaylı açıklaması yapılmadan övmek de yermek de hatalıdır" demektedir.[52]

Osman kelâm içerikli ifadeleri kitaplarında yazmakla yetinmemiş, ders de okutmuştur. Osman'ın kardeşi Abdullah on üç yaşından itibaren ağabeyinden ders almaya başladığını kaydetmekte ve ondan okuduğu dersler ve metinleri anlatmaktadır. Abdullah, Osman'dan ilm-i tevhîd dediği alanda es-Senûsî'nin kitapları ve şerhlerini okuduğunu yazmaktadır.[53]

Osman b. Fûdî Eş'arî ve Mâlikî mezhebinden Kâdirî tarikatı mensubu bir sûfîdir. Bid'at karşıtı ve sünnetin ihyâsını savunan bir ıslahatçıdır. Sünneti ihyâ ve bid'atları yok etme gayretleri Vehhâbî diye tanıtılmasına sebep olmuştur. Yaşadığı dönemde başka birçok hareketin lideri gibi Osman da Kur'ân ve Sünnet'e vurgu yapmıştır.

---

49 Osman b. Fûdî, *Fethu'l-Besâir li-Tajkîki Vaz'ı Ulûmi'l-Bevâtin ve'z-Zevâhir,* tahk. Seyni Moumouni et Salou El-Hassan, Lyon: ENS Editions, 2012, s. 35-36.

50 Hasan İsa Abduzzâhir, *ed-Davetu'l-İslâmiyye fî Garbi Afrikiyâ ve Kıyâmu'd-Devleti'l-Fûlânî,* Riyad, 1401/1981, s. 218; Özköse, *Sufi ve İktidar*, s. 276.

51 Misbahuddin Cüneyd, *eş-Şeyh Osman b. Fûdî el-Fulânî ve Akîdetuhû 'alâ Dav'i'l-Kitâb ve's-Sünne,* (Mekke), Câmiatü Ummi'l-Kurâ, 1402/1982, s. 101, 108-109, 167-171, 175-178, 231-233, 236-237.

52 *İhyâu's-Sünne*, s. 73-77.

53 Abdullah b. Fûdî, *Îdâu'n-Nusûh,* s. 555.

Bundan dolayı Selefî bir yönü olduğu kabul edilmektedir.[54] Ancak Osman'ın görebildiğimiz eserlerindeki görüşleri dikkate alındığında, onu, bir mezhep olarak Vehhâbîlik ile ilişkilendirmek mümün gözükmemektedir.

III - İzâletü'l-Bid'a ve İkâmetü's-Sünne Cemâati

Nijerya'daki Müslümanlar günümüzde de Osman b. Fûdî'yi en ünlü âlim ve idareci olarak sevmektedir.[55] Farklılıklarıyla birlikte Nijerya'da cemaatler kendilerini Osman b. Fûdî hareketine nispet ederek övünmektedir. Günümüzde bölgedeki Selefî dâvetçiler de, onun metodunu benimsediklerini söylemektedir.[56] Görüşleriyle *İzâletü'l-Bid'a ve İkâmetü's-Sünne* cemaatinin kurulmasında etkili olan Ebû Bekir Gumi[57] (Cûmî) de Osman b. Fûdî'den takdirle bahsetmektedir. Gumi, Eylül 1987'de verdiği bir röportajda: "Osman b. Fûdî'nin başarıları olmasaydı, bizim tecdîd çabalarımız işe yaramazdı" demiştir.[58] Gumi, özellikle bid'atlerden bahsederken Osman b. Fûdî'nin görüşlerine atıflar yapmaktadır.[59]

Nijerya'da İngiliz sömürgesi döneminde (1903-1960) açılan bazı okullar hakkında yapılan tespitler konumuz açısından önemlidir. Örneğin, 1934 yılında İngilizler tarafından hâkim yetiştirmek amacıyla kurulan Kano Hukuk Okulu bunlardan biridir. Bu okul, 1947 yılında öğretmen yetiştirmek üzere değişikliğe uğramış ve School of Arabic Studies (SAS) ismini almıştır. SAS, Nijerya'daki yeni nesil ulemânın yetişme merkezi haline gelmiştir. Mezunlarının neredeyse tamamı tasavvuf aleyhtarı olmuştur. Ebû Bekir Gumi de bu okuldan mezun olmuştur.[60]

Nijerya 1960 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Federasyon ile yönetilen Nijerya'nın Kuzey bölgesinde Osman b. Fûdî'nin ailesinden Ahmedu Bello 1954-1966 yılları aralığında yönetici olmuştur. Ahmedu Bello ile Ebu Bekir Gumi de çalışmıştır. Gumi hac için gittiği Mekke'de Ahmedu Bello'nun tercümanlığını yapmıştır. Ahmedu Bello, 1957 yılında Gumi'yi Nijerya Hac Dairesi'nin başına atamıştır. Gumi Bello'nun Arap devletlerini ziyaretlerinde ona eşlik ediyordu. Gumi, 1960 yılında Kuzey Nijerya'nın büyük kâdısının yardımcısı, 1962 yılında ise kâdısı olarak tayin edilmiştir. Bello, 1961 yılında *Cemâatu Nasri'l-İslâm* (*Jama'atu Nasril Islam*,

---

54 Abdüzzâhir, *ed-Davetu'l-İslâmiyye*, s. 323.

55 Kani, *Nijerya'da İslami Cihad,* s. 21.

56 Yasir Bedevî Abdülmecîl Mustafa, Muhammed Bâvâ en-Nîceyrî, "ed-Da'vetü's-Selefiyye ve Eseruhâ ale'l-Müctemei'n-Nîceyrî eş-Şîmâlî; Dirâse Meydâniyye alâ Cemâ'ati İzâleti'l-Bid'ati ve İkâmeti's-Sünne", *Mecelletü'l-Ulûm ve'l-Buhûsi'l-İslâmiyye*, Câmiatü's-Sudân li'l-Ulûm ve't-Teknuliciya, 15 (2), 2014, (ss.1-11), s. 4.

57 Gumi'nin hayatını kitabında kendi anlatımından okuma imkânı vardır. Bizim görme imkânı bulamadağımız bu kitabın künyesi şöyledir: Abubakar Gumi, with Ismaila Tsiga, *Where I Stand*, Ibadan: Spectrum Books, 1992.

58 Roman Loimeier, "Islamic Reform and Political Change: The Example of Abubakar Gumi and the Yan Izala Movement in Northern Nigeria", *African Islam and Islam in Africa. Encounters between Sufis and Islamists*, edit. Evers Rosanderve David Westerlund, London, Hurstand Company, 1997, (ss.286-307), s. 286.

59 Abubakar Mahmud Gumi, *el-Akîdetü's-Sahîhabi-Muvâfakati'ş-Şerîa* (The right belief is based on the shari'ah), Ankara, Hilal Yayınları, 1392/1972, s. 38, 41, 42, 56.

60 Umar, "Nijerya'da Tasavvuf Hareketleri ve Muhalifleri", s. 389.

JNI) ismiyle kurduğu teşkilât ile çok sayıda insanın Müslüman olmasına vesile olmuştur. *Osmâniyye* adı altında *Ticânî* ve Kâdirî tarikatlarından Müslümanları bir araya getirmeye çalışmıştır. Bazı araştırmalar, *Jama'atu Nasril Islam* (JNI) teşkilâtının Gumi tarafından kurulduğunu yazmaktadır.[61] Gumi JNI'nın başında olduğu süreçte Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten finans desteği almıştır.[62] Günümüzde JNI cemaatinin başında Osman b. Fûdî'nin neslinden gelen Muhammad Sa'ad Abubakar bulunmaktadır.[63]

Ahmedu Bello 1966 yılındaki darbe sırasında suikast ile öldürülmüştür. Gumi, Bello'nun öldürülmesiyle siyâsî destekten yoksun kalmış, ancak daha bağımsız hareket etmeye başlamıştır. 1967 yılında Kaduna radyosunda konuşmalar yapmaya, 1970 yılında gazetede yazmaya başlamıştır. Gumi 1972 yılında *el-Akîdetü's-Sahîha bi-Muvâfakati'ş-Şerîa* adlı kitabını yazınca Tijaniyye ve Kadiriyye tarikatlarıyla mücadele başlamıştır. Kitap Arapça olduğundan ilk başta mücadele âlimler arasında sınırlı kalmıştır. Ancak Hausa dilinde yazdığı kitabı 1981 yılında Zaria'da basıldığında Gumi ve tasavvuf mensupları arasındaki anlaşmazlık, Kuzey Nijerya köy ve kasaba camilerinde çatışmaya dönüşmüştür.[64]

Gumi'nin *el-Akîdetü's-Sahîha* adlı kitabı[65] sistematik bir akîde veya kelâm metni değildir. Örneğin kitapta sıfatlara yer verilmez. Ticâniyye tarikatının klasik metinleri üzerinden tasavvuf tenkitleri dikkat çekmektedir. Kelâm ile ilgili yazdıklarının kaynaklarını tespit imkânı vardır. Gumi, imanı tasdik ve ikrâr olarak tanımlamaktadır. Buradaki ifadeleri Tahâvî'nin (ö. 321/933) akîde metninden aldığı anlaşılmaktadır. "İmanda eşitlik" ile ilgili ifadeleri de Tahâvî metninin şârihi İbn Ebi'l-İz'den (ö. 792/1390) almış olmalıdır.[66] Abdülazîz b. Bâz'ın (ö. 1999) metne ve şerhine itiraz ve tenkidleri vardır.[67] Vehhâbî görüşleri temsil eden İbn Bâz'ın bu tenkidleri dolaylı olarak Gumi'nin alıntılayıp yazdıklarına itiraz ve tenkit mahiyetindedir. Abdülazîz b. Baz başka bir konuda bizzat Gumi'yi muhatap almaktadır. Hz. Îsâ'nın vefât ettiğini savunan Gumi, *Hallu'n-Nizâ' fî Mes'eleti Nuzûli İsâ ibn Meryem* adlı bir kitap yazmış ve âhir zamanda İsa'nın nüzûlünün olmayacağını savunmuştur. Abdülazîz b. Baz, Gumi'den bu görüşünden dönmesini istemiştir.[68] Bu detaylarla birlikte Gumi, 1392/1972 yılında tamamladığı *Reddü'l-*

---

61 Ramzi Ben Amara,"Shaykh Ismaila Idris (1937-2000), the Founder of the Izala Movement in Nigeria",*Annual Review of Islam in Africa*, 11, 2012 , (ss. 74-78), s. 74.

62 Ramzi Ben Amara, *The Izala Movement in Nigeria: Its Split, Relationship to Sufis and Perception of Sharia Re-Implementation*, Ph.D. Thesis, Bayreuth University, 2011, s. 110.

63 www.jni.com.ng

64 Loimeier, "Islamic Reform and…", s. 288-291.

65 Gumi'nin bu kitabı hakkında bizim görme imkânı bulamadığımız şu makalede değerlendirmeler yapılmıştır: Alex Thurston, "Abubakar Gumi's al-ʿAqida al-Sahiha bi-Muwafaqat al-Shariʿa: Global Salafism and Locally Oriented Polemics in a Northern Nigerian Text", *Islamic Africa*, Vol. 2, No. 2, (Wnter 2011), s. 9-21.

66 İbn Ebi'l-İzz, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye,* tahk. et-Türkî, el-Arnaut, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1411/1990, s. 459, 464.

67 İbn Bâz, *et-Talîkâti'l-Bâziyye alâ Şerhi't-Tahâviyye,* Riyad, Dâru İbn Kesîr, 1429/2008, s. 747.

68 http://www.binbaz.org.sa/node/8601, 28.05.2015.

Ezhân isimli tefsirinde esmâ ve sıfât konusunda Selefiyye akidesini takip ettiğini, Muhammed b. Abdilvehhâb'ın kitapları ve Abdülaziz b. Bâz'ın irşâdlarından yararlandığını yazmaktadır.[69]

Gumi'ye 1407/1987 yılında "Kral Faysal İslâm'a Hizmet Ödülü" verilmiştir. Ödülün verilme sebepleri arasında sahih İslâmî akideyi açıklamak için kalemiyle yaptığı cihadı ve bid'at ve hurafelere karşı duruşu da sayılmaktadır. Kur'ân'ı Hevsa (Hausa) diline tercüme etmesi, *el-Akîdetü's-Sahîha bi-Muvâfekati'ş-Şerîa* adlı kitabını ve *Reddü'l-Ezhân* isimli tefsirini telif etmesi bu alanda yaptıkları olarak sıralanmaktadır.[70]

Suudi Arabistan kralı Faysal b. Abdülazîz (1964-1975) bir Vehhabî imam olarak değil İslamcı dünya görüşüne sahip bir Müslüman lider olarak nitelenmektedir. 1962 yılında hac sırasında düzenlenen konferansta alınan kararla Mekke'de kurulan Râbıta (Râbıtatü'l-âlemi'l-İslâmî, Muslim World League, Dünya İslâm Birliği) Faysal'ın bir projesi sayılmaktadır.[71] Gumi de Râbıta kurucuları arasında yer almıştır.

Gumi'nin *el-Akîdetü's-Sahîha* adlı kitabı tasavvuf aleyhindeki en büyük eseridir. Gumi de eski bir tarikat mensubudur. Ancak Gumi 1950'lerde Kâdirî tarikatından ayrılmıştır. Tasavvuf ile ilgili tenkitleri daha çok, Ticâniyye tarikatını hedef almaktadır.[72]

Ticâniyye tarikatında âdâb ve erkânın temelini Ahmed et-Ticânî'nin (ö. 1230/ 1815) Hz. Peygamber'den aldığı kabul edilen "Salâtü'l-fâtih" ve "Cevheretü'l-kemâl" adlı iki kısa salâvât oluşturur. Hz. Peygamber'in öğrettiği Salâtü'l-fâtih ve Cevheretü'l-kemâl'in diğer tarikatların mensuplarınca okunan virdlerden daha faziletli sayıldığına ve Ticânî olmayanların bunları okusalar dahi faydalanamayacaklarına inanılır.[73] Gumi'nin tenkitleri bu salâvâtları da içermektedir.

Gumi'ye göre "Salâtü'l-fâtih" kendi memleketinde uygulanmakta olan kötü bid'atlardendir. Hz. Peygamber'e nisbet ettikleri bu ve benzeri uygulamalar ile amel etmek câiz değildir. Gumi, Ticâniyye'nin klasik kaynaklarından olan Ali Harâzim'in *Cevâhirü'l-Me'ânî* adlı kitabındaki Hz. Peygamber'in ölümünden sonra hayatı

---

69 Gumi'nin kaynakları arasında Celâleyn tefsiri, bu tefsir üzerine yazılmış olan Süleyman b. Ömer'in *elfutûhâtu'l-İlâhiyye bi-Tavzîhi Tefsîri'l-Celâleyn li'd-Dakâik'l-Hafiyye* isimli eseri, Seyyid Kutub'un *Fî Zilâli'l-*Kur'ân'ı ve İsmail ibn Kesîr'in tefsiri de vardır. Ebû Bekr Mahmûd Cûmî (Gumi), *Reddu'l-Ezhân ilâ Me'ânî'l-Kur'ân,* Kaduna (Nijerya), Müessesetu Gumbî li'l-Ticâra, 1408/1987, s. 828.

70 http://kfip.org/ar/shaikh-abu-bakr-mahmoud-gumi/

71 Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2004, s. 183, 184, 188.

72 Muhammed S.Umar, "Nijerya'da Tasavvuf Hareketleri ve Muhalifleri", s. 389-390.

73 Kadir Özköse, "Ticânî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XLI, 130-133. Detaylar için bkz: Jamil M. Abun-Nasr, *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticaniyye ve Tekrur Hareketi*, çev. Kadir Özköse, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, s. 59.

konusundaki görüşlerini[74] tenkid etmektedir. Gumi, bu kitapta yazılanların şer'i sınırları aştığını savunmaktadır.[75]

Gumi, tasavvufta bazı kişiler için gavs ve kutub gibi dinî mertebeler tayin edildiğini, bu mevkilerdeki kişilerin her türlü tasarruflarının kabul edildiğini belirtmektedir. Bu kişilerin şer'î kurallara uymamaları durumunda da onlara muhâlefet edilmemesi istenmektedir. Bu kişilerin ilm-i bâtın bildiğine, dilediğinin imanını ortadan kaldırdığına, sevdiğinin imanını sâbit kıldığına ve gaybı bildiğine inanılmaktadır. Ancak Gumi'ye göre bunların hepsi bâtıl ve yalandır. Bu kişilerin sayılan hususları yapabileceğine inanan kâfirdir.[76]

Gumi'ye göre evliyânın makamlarından, Kâdiriyye'nin evrâdından bahseden kitaplardan, Ticâniyye tarikatına ait *Cevâhiru'l-Me'ânî* gibi kitaplardan, ayrıca dinî ve Arapça ilimlerden uzaklaştıran bütün kitaplardan, şeyhlerden birinin hizmetine girmeye çağıran kitaplardan uzak durulmalıdır. Gumî, bu tür kitaplara "*kütübü'd-desîse"* adını vermektedir.[77]

Dönemin öne çıkan Ticânî şeyhi İbrahim Niyâs[78] (Ibrahim Niasse, ö. 1975) hakkında Gumi "Nijerya'ya nifâk, küfür ve ilhâd ile geldi" demektedir. Kendisiyle 27 Haziran 1978 tarihinde yapılan görüşmede her gelen âlim ile âdeti gereği istifade amaçlı ilişkiye geçtiğini söyleyen Gumi, İbrahim Niyâs'ın küfrünün açığa çıkmasıyla ondan teberrî ettiğini, uzaklaştığını anlatmıştır.[79]

Gumi'ye göre her mü'min velidir. Kelime-i şehâdeti söyleyen ve kendisinde onu ortadan kaldıracak bir şey meydana gelmeyen kimse müslamandır ve Müslüman olarak muâmele görür. Hz. Peygamberin getirmiş olduğu her şeyi kalbinde kabul eden mümindir. Bunu bizim bilmemizin bir yolu yoktur. Bu kul ile Rabbi arasında bir sırdır. Sahibinin tasdiki ve ameli ölçüsünde farklı olur. Her kimin tasdiki arzu ve gazabını aşar ve her hareketi Allah için olursa, Allah'tan korkar ve Allah'tan umit ederse o kişi ayette belirtilen[80] velidir.[81] Gumi'nin bu görüşleri *Protestan İslam* tartışmalarına da konu olmuştur.[82]

Gumi'ye göre İslâm düşmanları Müslümanların çocuklarının dinlerini ve Arapçayı öğrenmelerini engellemeye çalışmışlardır. Keşf ve velâyet adına Sünneti

---

74 Ali Harâzim, *Cevâhirü'l-meânî*, nşr. Abdullatif Abdurrahman, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997, s. 103.

75 Gumi, *el-Akîdetü's-Sahîha*, s. 19-20, 23, 35.

76 Gumi, *el-Akîdetü's-Sahîha*, s. 44.

77 Gumi, *el-Akîdetü's-Sahîha*, s. 79-80.

78 Jamil M. Abun-Nasr, *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticaniyye ve Tekrur Hareketi*,s. 182.

79 Muhammed es-Sânî Ömer Musa, "Ârâu'ş-Şeyh İbrahim İnyâs es-Senegâlî fi'l-Mîzân", *Kırââtun İfrikiyye*, sayı:5, 1431/2010, (ss.4-21), s.8. Gumî ile İbrahim Niyâs arasında yaşanan kırizin bazı detaylarıyla ilgili ayrıca bakınız: Rüdiger Seesemann, *The Divine Flood: Ibrahim Niasse and the Roots of a Twentieth-century Sufi Revival*. Oxford University Press, 2011, s. 227-229.

80 Yunus, 62, 63: Dikkat edin ki Allahın evliyası ne üzerlerine korku vardır ne de onlar mahzun olurlar. Onlar ki Allah'a iman edip, takva ile kötülüklerden korunur dururlar.

81 Gumi, *el-Akîdetü's-Sahîha*, s. 9, 17.

82 Roman Loimeier, "Is There Something like Protestant Islam?", *Die Welt des Islams*, New Series, Vol. 45, Issue 2, 2005, s. 216-254

tahrip eden kitapların yazılmasıyla destek almışlardır. Yıkıcı batı kültürünün eğitimini veren okullar açmışlardır. Babaları uryân dolaşan putperestlerin çocukları buralarda eğitim görmüş ve devlette görev almıştır. Hurafeler içinde hayallere dalmış Müslümanları bunlar yönetmeye başlamıştır.[83]

Gumi'nin tasavvuf eleştirileriyle birlikte, daha önce bazı konular üzerinden tartışmakta olan Ticânîler ile Kâdirîler iş birliği yapmış, birlikte savunmaya geçmeişlerdir. Tasavvuf muhâliflerinin İngilizlerin açtığı okullardan mezun olduklarını vurgulamışlardır. Bu mezunlar, Kur'ân'ı yanlış yorumlayıp evliyaya hakaret etmektedirler. Bu grup, Gumi'nin Vehhâbî taraftarları ve İngiliz işgal güçlerinin okullarının ürünü olarak tasvir edilmiştir.[84]

Gumi'nin görüşleri ile uyum içinde olan *İzâletü'l-Bid'a ve İkâmetü's-Sünne*[85] teşkilatı 8 Şubat 1978 tarihinde İsmail İdris (1937-2000) tarafından kurulmuştur.[86] İzâle'nin kurulmasıyla sûfîler ile muhâlifleri arasındaki mücadele şiddetlenmiştir. *İzâle* grubunun okullarında Muhammed b. Abdilvehhâb'ın *Kitâbü't-Tevhîd* adlı kitabı okutulmaya başlanmış, Suudi Arabistan'dan İbn Teymiyye'nin kitapları getirilip dağıtılmıştır.[87]

Nijerya'nın yakın tarihinde tartışılan konulardan biri de ülkede şer'î hukukun uygulanması meselesidir. Nijerya'da farklı bölgelerde kısmen şeriat uygulamaları vardı. Zamfara bölgesi yöneticisi Ahmed Sani Yerima, 2001 yılında yönettiği bölgede şeriati uygulamaya koyarak Kuzey bölgelerindeki diğer yönetimlere de bu yönde çağrıda bulunmuştur. Halkın da bu yönde talepleri olmuştur.[88] Nijerya'da ahval-i şahsiyye konularında İslâm şeriatı daha önce tanınıyordu. Zamfara eyâleti şeriati bütünüyle uygulamaya koyduğunu duyurunca Hıristiyanların karşı çıkmalarıyla çatışmalar çıkmıştır. 2003 yılına gelindiğinde şeriatı uygulayan eyâlet sayısı on bire çıkmıştır.[89]

Gumi'ye göre imkânı olduğu halde Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyen kadı, bu yaptığının haram olduğuna inanıyorsa fâsıktır. Bu yaptığının helâl olduğuna inanıyorsa kâfirdir. Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenler kâfirlerdir / zâlimlerdir / fâsıklardır (el-Mâide 44, 45, 47). Mahkeme konusunu Müslüman olmayan bir kadıya bilerek taşıyan da bir Müslümana götürmeye imkânı varsa, fâsıktır, eğer bunun helâl olduğunu kabul ediyorsa kâfirdir.[90]

---

83 Gumi, *el-Akîdetü's-Sahîha*, s. 78.

84 Umar, s. 388, 390, 396.

85 www.jibwisnigeria.org

86 Ramzi Ben Amara, "Shaykh Ismaila Idris (1937-2000), the Founder of the Izala movement in Nigeria", s. 74-78.

87 Umar, "Nijerya'da Tasavvuf Hareketleri ve Muhalifleri",s. 393.

88 Ahmed Murtaza, "Cemâ'atü Boko Haram: Neş'etühâ ve Mebâdiuhâ ve A'mâluhâ fî Niceryâ", *Kırââtun İfrikiyye,* sayı:12, 1433/2012, s. 14.

89 Bu eyâletler Niger, Sokoto, Kano, Katsina, Kebbi, Jigawa, Bauchi, Borno, Youbi, Kaduna ve Gombe olarak verilmektedir. Muhammed Livauddin Ahmed, *el-İslâm fî Nîceryâ,* s. 219-223. Lapidus "2001 yılına gelindiğinde 20 Kuzey ülkesi İslâmî hukuku benimsemiştir" demektedir. Ira M. Lapidus, *İslâm Toplumları Tarihi,* çev.: Yasin Aktay, M.A.Aktay, İstanbul; İletişim, 2013, II, s. 465.

90 Gumi, *el-Akîdetü's-Sahîha*, s. 76.

Nijerya'da şer'i kuralların uygulanmasını isteyen bir diğer grup da Cihâdî Selefî Boko Haram cemaatidir. Aşağıda göreceğimiz gibi gurubun lideri Abubakar Shekau beşeri hukuk (el-kavânîbu'l-vaz'iyye) ile hüküm verenlerin kâfir olduğunu söylemektedir.

IV - Boko Haram

"*Boko Haram*" diye meşhur olan grup kendisini "*Cemâatü Ehli's-Sünne li'd-da've ve'l-cihâd*" olarak isimlendirmektedir. *Boko Haram*, Hevsa (Hausa) dilinde "Batı eğitim sistemi haramdır" anlamına gelmektedir. İngilizce "book" kelimesiyle de ilişkilendirilmektedir.[91] Boko Haram ismi, Ağustos 2009 tarihinde çatışmalardan sonra daha çok meşhur hale gelmiştir. Kurucu sayılan Muhammed Yûsuf'un (1970-2009) adına nisbetle bu gruba "Yusûfiyye" veya "Yusûfiyyûn" da denilmiştir.[92]

Boko Haram'ın kurucusu Muhammed Yûsuf'un Ebû Bekir Gumi'nin öğrencisi[93] veya *İzâle* mensubu Ja'far Adam'ın (ö. 2007) takipçisi olduğu kaydedilmektedir.[94] Bir araştırmaya göre, Ja'far Adam Batı tarzı eğitime karşı çıkmanın Müslümanlar için doğuracağı mahrûmiyetler konusunda Muhammed Yûsuf'u eleştirmekteydi.[95] Şeyh Ja'far Adam 13 Nisan 2007 tarihinde Kano'daki Dorayi Juma'at Camii'nde sabah namazı sırasında kimliği belirsiz kişilerce öldürülmüştür.[96]

Boko Haram'ın kökenini Nijerya'da ortaya çıkmış *Maitatsine* hareketine dayandıranlar da vardır.[97] Maitatsine Hareketi'nin lideri Muhammed Mervâ (Mohammed Marwa, ö. 1980) Nijerya'nın kuzeyinde Kano'daki faaliyetleri ile öne çıkmıştır. Muhammed Mervâ'ya peygamberlik iddiası, kıbleyi reddetme gibi bazı aşırı görüşler isnâd edilmektedir. Cemaati de batı ve teknoloji karşıtı olarak tanıtılmaktadır. Muhammed Mervâ'nın taraftarlarının karıştığı çatışmalarda binlerce kişi ölmüştür.[98] Boko Haram'ın kurcusu Muhammed Yusuf'un karşı çıktığı Batı eğitiminin kültürel tarafına olduğu, teknolojiye karşı olmadığını söylediği kaydedilmiştir.[99]

---

91 Paul Newman, "The Etymology of Hausa boko", http://www.megatchad.net/publications/Newman-2013-Etymology-of-Hausa-boko.pdf, 09.06.2015.

92 Ahmed Murtaza, "Cemâ'atü Boko Haram…", s. 13-24.

93 Ahmet Göksel Uluer, *Nijerya'da silahlı örgütler: Boko Haram ve Mend*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Afrika Çalışmaları Bilim Dalı, 2014, s. 54.

94 Gérard Chouin, Manuel Reinert&Elodie Apard, "Body countandreligion in the Boko Haram crisis", *Boko Haram: Islamism…*,(ss. 2013-236), s. 214.

95 Freedom Onuoha, "Boko Haram and the evolving Salafi Jihadist threat in Nigeria", *s.*168.

96 http://www.nmfuk.org/jaafar.htm, 10.08.2015.

97 Abdurrahim Sıradağ, "Sahra Altı Afrikası'nda Terörist Grupların Yükselişi: Boko Haram ve Eş-Şebâb", SETA Analiz, Mayıs 2015, s. 11.

98 Uluer, *Nijerya'da Silahlı Örgütler: Boko Haram ve Mend*, s. 50-53. Ayrıca bakınız: Elizabeth AlloIsichei, "The Maitatsine risings in Nigeria 1980-85: a revolt of the disinherited", *Journal of religion in Africa*, XVII/3, 1987, ss.194-208; Mervyn Hiskett, "The Maitatsine Riots in Kano, 1980: An Assessment", *Journal of Religion in Africa,* Vol. 17, no. 3, 1987, pp. 209-223.

99 Tijani el-Miskin, "The Salaf, Jihadi Salafism and the Insurgency in Nigeria", s. 161.

Ahmed Murtaza'ya göre Muhammed Yûsuf, *Müslüman Kardeşler*in (İhvân) Nijerya'daki grubu içerisinde yer almıştır. İhvân içerisinde yer alan İbrahim Zekzekî[100] liderliğinde Şiiliğe meyil başlayınca, başka bir grup Selefîlik'e yaklaşmıştır.[101] O dönemde Muhammed Yûsuf, *İzâletü'l-Bid'a ve İkâmetü's-Sünne* cemaatine yakınlaşmış Yobe ve Borno bölgelerinin yöneticisi (sadr) olmuştur. Zamanla Muhammed Yûsuf'un taraftarları ile *İzâle* arasında anlaşmazlıklar baş göstermiştir. *İzâle*'den ayrılmayla neticelenen anlaşmazlıklar, 2002 yılında *Cemâatü Ehli's-Sünne li'd-da've ve'l-cihâd* adıyla ayrı bir grubun kurulmasına sebep olmuştur. Bir yıl sonra 2003'te grup ile güvenlik güçleri arasında bazı çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. 2009 yılında güvenlik güçleri Muhammed Yûsuf'un kullandığı İbn Teymiyye Merkezi/Mescidi'inde onu sağ olarak ele geçirmiştir. Muhammed Yûsuf'un uzuvları parçalanmış cesedi sokağa bırakılmıştır.[102] Muhammed Yûsuf'un niçin mahkemeye çıkarılmadığı sorgulanmaktadır.[103] Liderlerinin öldürülmesi sonrasında Boko Haram saldırılarını daha da artırmıştır.[104]

Muhammed Yûsuf'a *Hâzihî Akîdetünâ ve Menhecünâ* isimli bir metin nisbetedilmektedir.[105] Boko Haram'ın şimdiki lideri Abubakar Shekau da bir videoda din kardeşlerine cemaatini anlatmak için yazdığı risâlesini okumaktadır. Akidelerinin Ehl-i Sünnetve'l-Cemâat akidesi, davetlerinin Kur'an ve sahih hadislere olduğunu söylemektedir. Risalede ele alınan meseleler arasında tevhîdin iki veya üçe taksimi, büyük günah işleyenin tekfir edilmeyeceği, şirkin büyük ve küçük (ekber ve asgar) şeklinde taksimi gibi konular vardır. Shekau Allah'ın kitabı, Peygamber'in sünneti ve Selef ulemasının sözlerinde ne gördülerse onu kabul ettiklerini söylemektedir. Hiç kimseyi, helal saymadığı takdirde, günahlarından dolayı tekfir etmediklerini belirtip İbn Teymiyye'nin ifadelerini nakletmektedir. Şirk konusunda Muhammed b. Abdilvehhâb ve onun kayıtlarını yorumlayan Abdurrahman b. Abdihamid'in *el-Cevâbu'l-Müfid* adlı eserine atıf yapmaktadır. İbn Abdilvehhâb'ın torunu Abdurrahman b. Hasan'ın şirk-i ekber'den uzak olmadıkça kişinin Müslüman olamayacağına dair icma edildiğini ifade eden sözlerini Abdurrahman b. Muhammed el-Âsımî'nin *ed-Dureru's-Seniyye fi'l-Ecvibeti'n-Necdiyye* isimli eserinden aktarmaktadır. Shekau kendileri hakkında tekfîrci ithâmına karşı çıkmasına rağmen, bazı gruplar hakkında tekfîre varan ifadeler kullanmaktadır. Demokrasiye tâbi olanlar, beşeri hukuk (el-kavânîbu'l-vaz'iyye) ile hüküm verenler ve yabancı, Batı eğitimi veren okullara gidenler kâfir olarak sayılanlardır.[106]

---

100 İbrahim Zekzekî liderliğindeki hareket için şu sitelere bakılabilir: www.alharakah.net, www.islamicmovement.org

101 Ahmed Murtaza, "Cemâ'atüBoko Haram…", s. 13-24.

102 http://www.aljazeera.com/news/africa/2010/02/2010298114949112.html, https://www.youtube.com/watch?v=A0Yj5EnP-xU, 10.06.2014.

103 Ahmed Murtaza, "Cemâ'atü Boko Haram", s.14.

104 Sıradağ, "Sahra Altı Afrikası'nda Terörist Grupların Yükselişi: Boko Haram ve Eş-Şebab", s. 13.

105 Bu metne internet üzerinden ulaşılabilmektedir: http://www.leechworld.com/files/download/1874/3.rar, 10.06.2015.

106 Bizim ulaştığımız video 26 Ocak 2015 tarihinde yayınlanmıştır. https://www.youtube.com/watch?v=1xbUBZ7uk1Q, 09.06.2015.

Ahmed Murtaza, Boko Haram mensuplarının okuduğu kitapları listelemiştir. Bunlar arasında İbn Teymiyye, Muhammed b. Abdilvehhâb ve Suud fetvâ kurumunun kitapları yer almaktadır.[107]

Kaynak kişi ve kitapları aynı olmasına rağmen Suudi Arabistan müftüsünün Boko Haram hakkında yaptığı açıklama kayda değerdir. Nijerya'nın kuzeyindeki Borno eyâletinde Chibok'ta Nisan 2014'te bir okuldan kız öğrenciler kaçırılmıştı.[108] Dünya çapında ses getiren bu olay için birçok ünlü: "Kızlarımızı geri getirin (Bring Back Our Girls)" başlığıyla çağrıda bulundu.[109] Suudi Arabistan müftüsü, daha önce benzer Selefî gruplardan kendilerini ayrıştıkları gibi,[110] bu olay üzerine de bir açıklama yapmıştır. Aynı kaynak kişi ve kitaplardan beslenmelerine rağmen Müftü Abdülaziz Âl-i eş-Şeyh, Boko Haram'ı Hâricî mezhebinden olarak nitelemiş, sapmış (dâlle) bir grup olarak değerlendirmiştir. Ona göre Boko Haram, İslâm'ın kötü gösterilmesine sebep olmaktadır.[111]

Suud müftüsünün açıklamasından birkaç gün sonra *İzâletu'l-Bid'a* grubunun başkanı Şeyh Muhammad Sani Yahya Jingir de Boko Haram ile ilgili benzer bir açıklama yapmış "İslam dininin lekelenmesinden" bahsetmiştir.[112] Jos kentinde Ramazan ayında (6 Temmuz 2015 tarihinde) Şeyh Muhammad Sani Yahya Jingir'in de içerisinde bulunduğu camiye yapılan saldırıda çok sayıda kişi ölmüş, şeyh sağ kalmıştır. Şeyh'in *Boko Halal* isimli bir kitabı olduğu kaydedilmektedir.[113] İzâle grubu ve Boko Haram arasında, tenkit, tehdit ve şüpheli bazı olaylarla ilgili suçlayıcı birçok haber kayda girmiştir.[114]

Nijerya'da Selefi hareketler içerisinde ilmi çalışmalarla meşgul olan bir âlim olarak nitelenen[115] Şeyh Mohamed Awwal Adam Albani de 1 Şubat 2014 tarihinde suikat ile öldürülmüştür. Konuyu habeleştiren kimi internet sayfaları olayı Boko Haram ile ilişkilendirip şeyhin gruba karşı eleştiri olduğunu kaydederken,[116] bir

---

107 Ahmed Murtaza, "Cemâ'atü Boko Haram…", s. 22.

108 http://www.aa.com.tr/tr/dunya/314297--nijeryada-yaklasik-200-kiz-ogrenci-kacirildi, 11.06.2015.

109 http://www.aa.com.tr/tr/rss/324995--kacirilan-kiz-ogrencilere-destek-artiyor, 11.06.2015.

110 Mehmet Ali Büyükkara, "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefiyye ve Cihadî Selefiyye", *Dinî Araştırmalar*, 2004, cilt: VII, sayı: 20, s. 205-234.

111 http://alhayat.com/Articles/2235083/, 11.06.2015.

112 http://www.punchng.com/news/boko-haram-was-sponsored-to-smear-islam-jingir/, 09.08.2015.

113 http://www.bbc.com/news/world-africa-33406537, 09.08.2015.

114 Bu haberlerin bir derlemesi için bakınız: Omar S. Mahmood, "Is Boko Haram Targeting Izala?", http://africaconflictblog.com/2015/01/15/is-boko-haram-targeting-izala/, 11.08.2015.

115 Nijerya Maiduguri üniversitesi öğretim üyesi Tijani El-Miskin'e göre Nijerya'da pek çok İslami hareket vardır. İslamî hareketlerin yüzde doksanından fazlası barışçıl yöntemlerle davet çalışması yapmaktadır. Selefi hareketler üç grupta toplanabilir. Birincisi Elbani'nin yaptığı gibi ilmi çalışmalarla meşgul olmaktadır. Diğer bir grup davet, vaaz ve eğitim çalışmalarına odaklanmaktadır. Üçüncü grup selefi hareket, Boko Haram gibi, silahlı mücadele içerisindedir. http://www.aa.com.tr/tr/dunya/251332--nijeryada-islami-hareketler-bariscil, 09.08.2015.

116 http://www.worldbulletin.net/muslim-world/128112/nigerias-leading-salafist-scholar-shot-dead, 09.08.2015.

kısmı da habere, şeyhin hükümetin muarızı olduğu ve defalarca tutuklandığı bilgisini eklemektedir.[117]

Boko Haram basında da sıkça haber olmaktadır. Osman b. Fûdî'nin neslinden olan Sokoto Sultanı Muhammed Sa'ad Ebû Bekir'in, Nijeryalılara, Boko Haram örgütünü yenmek[118] için birlik olmaları çağrısında bulunması bu haberlerden birdir.[119]

V - Sonuç

Nijerya'daki Müslümanların tarihinde iz bırakmış üç hareket Selefî yönleriyle ele alınmaktadır. Bölgede İslâm'ın yayılmasında büyük katkısı olan Osmân b. Fûdî Mâlikî mezhebi ve Kâdirî tarikatı mensubu bir liderdir. Eserlerinden hareket edildiğinde, Osman'ın Eş'arî mezhebi mensubu olduğu tespit edilebilmektedir. Bid'atlere karşı verilen mücadele ve sünnetin ihyâsı için gösterilen gayretler, bu hareketin Selefî görülmesinde etkili olmuştur. Bu hareketi Vehhâbilik ile de ilişkilendirenler olmuştur. Ancak bu iddia sahipleri bu ilişkiyi delillendirememiş, öne sürdükleri faraziyeler geçerli görülmemiş, Hareket üzerindeki Vehhâbi tesiri iddiası karşı çıkanların ortaya koyduğu delillerle reddedilmiştir.

Nijerya'da yaygın olan tarikatların, özellikle Ticâniyye tarikatının mensuplarına karşı ağır tenkitleriyle tanınan Ebû Bekir Gumi ve onun görüşlerinden etkilenmiş kişiler tarafından kurulan *İzâletü'l-bid'a ve İkâmetü's-Sünne teşkilâtı*, Vehhâbîler ile daha yakın görüşler paylaşmaktadır. Gumi, tefsirinde esmâ ve sıfât konusunda Selefiyye akidesini takip ettiğini, Muhammed b. Abdilvehhâb'ın kitaplarından ve Abdülaziz b. Bâz'ın açıklamalarında yararlandığını kaydetmektedir. Gumi'ye Suudî Arabistan yönetimi tarafından "İslâm'a Hizmet Ödülü" verilmiştir.

Bir dönem İzâle içerisinde de bulunan Muhammed Yûsuf tarafından kurulan *Cemâ'atü Ehli's-Sünne li'd-da've ve'l-cihâd* veya meşhur adıyla *Boko Haram*, *Cihâdî Selefî* bir cemaattir. Suûd müftüsü ve *İzale* grubunun lideri Şeyh Jingir Boko Haram'ı tenkit etmektedir. Osman b. Fudî ailesinin temsil edildiği Sokoto Sultanı Muhammed Sa'ad Ebû Bekir'in, Boko Haram ile mücadelede edilmesini istediği basına yansımaktadır.

Nijerya'da Selefî diye nitelenen üç hareketin, birbirlerinden farklılıkları olduğu anlaşılmaktadır. Herbiri hakkında müstakil çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu gruplar ile ilgili farklı dillerde oldukça geniş literatür olmasına rağmen, Türkçe çalışmalar henüz yeterli düzeyde değildir.

---

117 http://www.alukah.net/world_muslims/0/66091/, 09.08.2015.

118 İnternette Boko Haram ile mücadele adı altında yapılanları içeren bazı video görüntüleri yer almaktadır. Örnek olarak "Nigeria's Hidden War" isimli belgeseldeki görüntüler eğer doğruysa, insanların çaresizliklerini gözler önüne sermektedir.
Bakınız: http://www.channel4.com/programmes/dispatches/on-demand/58946-001, https://www.youtube.com/watch?v=eOf8_ecDk3c, 11.06.2015.

119 http://www.trthaber.com/haber/turkiye/boko-harama-kinama-128957.html, 27.05.2015.

Kaynakça

- Abdullah Abdürrezzak İbrahim, *Afrika'da Tasavvuf ve Tarikatlar*, çev. Kadir Özköse, Konya, Ensar Yayıncılık, 2008.
- Abdullah b. Fûdî, *Îdâu'n-Nusûh*.
- Abdurrahim Sıradağ, "Sahra Altı Afrikası'nda Terörist Grupların Yükselişi: Boko Haram ve Eş-Şebâb", SETA Analiz, Mayıs 2015.
- Abdülfettah el-Guneymî, "*Eserü Da'veti Muhammed b. Abdilvehhâb fî Garbi İfrîkiyyâ*".
- Abubakar Mahmud Gumi, *el-Akîdetü's-Sahîha bi-Muvâfakati'ş-Şerîa* (The right belief is based on the shari'ah), Ankara, Hilal Yayınları, 1392/1972.
- Ahmed Murtaza, "Cemâ'atü Boko Haram: Neş'etühâ ve Mebâdiuhâ ve A'mâluhâ fî Niceryâ", *Kırââtun İfrikiyye,* sayı:12, 1433/2012.
- Ahmet Göksel Uluer, *Nijerya'da silahlı örgütler: Boko Haram ve Mend*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Afrika Çalışmaları Bilim Dalı, 2014.
- Ahmet Kavas, "İlûrî", *DİA*.
- Ahmet Kavas, "Kânimî", *DİA*.
- Ahmet Kavas, "Osman b. Fudi", *DİA*.
- Ahmet Kavas, "Sokoto", *DİA*.
- Ali Harâzim, *Cevâhirü'l-meânî*, nşr. Abdullatif Abdurrahman, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- Bradford G. Martin, *Sömürgeciliğe Karşı Afrika'da Sufi Direniş*, çev. Fatih Tatlılıoğlu, İstanbul, İnsan Yayınları, 1988.
- Ebû Remle Muhammed el-Mansûr İbrahim, *İstivâullah ale'l-Arş, beyne teslîmi's-Selef ve tevîli'l-Halef,* 2.bs., Sokoto, 1426/2005, www.saaid.net/book/8/1705.doc, 30.05.2015.
- el-İlûrî, *el-İslâm fî Nîceryâ ve'ş-Şeyh Osman b. Fûdî el-Fulânî,* Kâhire, Mektebetü'l-İskenderiyye, 1435/2014.
- es-Sekâkir, *Davetü'ş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb ve Da'vetü'ş-Şeyh Osman b. Fûdî*.
- Freedom Onuoha, "Boko Haram and the evolving Salafi Jihadi stthreat in Nigeria", *Boko Haram: Islamism, politics, security and thestate in Nigeria*, ed. Marc-AntoinePérouse de Montclos, Ibadan, African Studies Centre (ASC), 2014.
- Gérard Chouin, Manuel Reinert&Elodie Apard, "Body countandreligion in the Boko Haram crisis", *Boko Haram: Islamism*.
- Hamdi Abdurrahman, "Nijerya ve iki hilafetin hikâyesi", http://www.aljazeera.com.tr/gorus/nijerya-ve-iki-hilafetin-hikayesi, (13 Eylül 2014), 19.03.2015.
- İbn Bâz, *et-Talîkâti'l-Bâziyye alâ Şerhi't-Tahâviyye,* Riyad, Dâru İbn Kesîr, 1429/2008.
- İbn Ebi'l-İzz, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye,* tahk. et-Türkî, el-Arnaut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1411/1990.

- John Azumah, "Boko Haram in Retrospect", *Islam and Christian-Muslim Relations*, 26 (1), 2015.
- Johnston, *Nijerya'da Etnik ve Dini Çatışma (Sokoto Halifeliği Dönemi)*.
- Kadir Özköse, "Fülâni Hareketi Önderleri İle Bornu Ulemasından el-Kânimî Arasında Gerçekleşen, Savaş Barış, Tekfir Uhuvvet Tartışmalarının Yer Aldığı Mektuplaşmalar", *Tasavvuf*, 2004.
- Kadir Özköse, "Ticânî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*.
- Kadir Özköse, *Sufi ve İktidar*, 2. bs., Ensar Yayınclık, Konya 2008.
- Loimeier, "Islamic Reform and…".
- M. Hiskett, "Material Relating to the State of Learning among the Fulani before Their Jihād", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London.
- Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslâmî Hareketlere Olan Etkisi", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, Ahmet Kavas, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2014.
- Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbilik", *DİA*.
- Mervyn Hiskett, *Hakikat Yolu*, çev. Kadir Özköse, Konya, Ensar Yayıncılık, 2008.
- Misbahuddin Cüneyd, *eş-Şeyh Osman b. Fûdî el-Fulânî ve Akîdetuhû 'alâ Dav'i'l-Kitâb ve's-Sünne,* (Mekke), Câmiatü Ummi'l-Kurâ, 1402/1982.
- Misbâhuddin Cüneyd, *eş-Şeyh Osman b. Fûdî el-Fulânî ve Akîdetuhû alâ Dav'i el-Kitâb ve's-Sünne,* (Mekke), Câmiatu Ummi'l-Kurâ, 1402/1982.
- Muhammed b. Ali es-Sekâkir, *Da'vetü'ş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb ve Da'vetü'ş-Şeyh Osman b. Fûdî; Dirâsetun Târîhiyyetun Mukârane*, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1421/2000.
- Muhammed Bello, *İnfâku'l-Meysûr fî Târîhi Bilâdi't-Tekrûr,* tahk. Behice eş-Şâzelî, Rabat, Câmiat-ü Muhammed el-Hâmis, 1996.
- Muhammed es-Sânî Ömer Musa, "Ârâu'ş-Şeyh İbrahim İnyâs es-Senegâlî fi'l-Mîzân", *Kırââtun İfrikiyye,* sayı:5, 1431/2010.
- Muhammed Livauddin Ahmed, *el-İslâm fî Nîceryâ ve Devru'ş-Şeyh Osman b. Fûdî fî Tersîhihî,* Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Muhammed S.Umar, "Nijerya'da Tasavvuf Hareketleri ve Muhalifleri", çev. Süleyman Derin, *Tasavvuf*, IV-10, 2003.
- Muhammed Yusuf, *Hâzihî Akîdetünâ ve Menhecünâ*.
- Mustafa Mis'ad, "Eseru Da'veti'ş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb fî Haraketi Osman b. Fûdî el-Islâhiyyei fî Garbi Afrîkıyyâ",
- Osman b. Fûdî, *Fethu'l-Besâir li-Tajkîki Vaz'ıUlûmi'l-Bevâtinve'z-Zevâhir,* tahk. Seyni Moumouni et Salou El-Hassan, Lyon: ENS Editions, 2012.
- Osman b. Fûdî, *İhyâu's-Sünne ve İhmâdü'l-Bid'a,* 2.bs., tahk. Ahmed Abdullah Bâcûr, Kahire, 1406/1985.
- Osman b. Fûdî, *Tarîku'l-Cenne,* http://siiasi.org/wp-content/uploads/2014/12/tariql-janna-arabic.pdf, 24.05.2015.
- Paul Newman, "The Etymology of Hausaboko", http://www.megatchad.net/publications/Newman-2013-Etymology-of-Hausa-boko.pdf, 09.06.2015.

- Ramzi Ben Amara, "Shaykh Ismaila Idris (1937-2000), the Founder of the Izala movement in Nigeria".
- Ramzi Ben Amara, *The Izala Movement in Nigeria: Its Split, Relationship to Sufis and Perception of Sharia Re-Implementation*, Ph.D. Thesis, Bayreuth University, 2011.
- Ramzi Ben Amara,"Shaykh Ismaila Idris (1937-2000), the Founder of the Izala Movement in Nigeria",*Annual Review of Islam in Africa*, 11, 2012.
- Rıza Kurtuluş, "Afrika'da Başlıca İslâmî Cihad ve Direniş Hareketleri", *DİA*.
- Roman Loimeier, "Islamic Reform and Political Change: The Example of Abubakar Gumi and the Yan Izala Movement in Northern Nigeria", *African Islam and Islam in Africa. Encounters between Sufis and Islamists*, edit. Evers Rosanderve David Westerlund, London, Hurstand Company, 1997.
- Saîd b. Nâsır el-Gâmidî, *Hakîkatü'l-Bid'ati ve Ahkâmihâ,* I-II, 3.bs., Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1999.
- Sıradağ, "Sahra Altı Afrikası'nda Terörist Grupların Yükselişi: Boko Haram ve Eş-Şebab".
- Uluer, *Nijerya'da Silahlı Örgütler: Boko Haram ve Mend*.
- Vehbe Zuhaylî, "Teessüru'd-Da'vâti'l-Islâhiyyeti'l-İslâmiyye bi-Da'veti'ş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb", *Buhûsu Usbûi'ş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb,* Riyad, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1403/1983.
- Yasir Bedevî Abdülmecîl Mustafa, Muhammed Bâvâ en-Nîceyrî, "ed-Da'vetü's-Selefiyye ve Eseruhâ ale'l-Müctemei'n-Nîceyrî eş-Şîmâlî; Dirâse Meydâniyye alâ Cemâ'ati İzâleti'l-Bid'ati ve İkâmeti's-Sünne", *Mecelletü'l-Ulûm ve'l-Buhûsi'l-İslâmiyye*, Câmiatü's-Sudân li'l-Ulûm ve't-Teknuliciya, 15 (2), 2014.
- http://alhayat.com/Articles/2235083/, 11.06.2015.
- http://kfip.org/ar/shaikh-abu-bakr-mahmoud-gumi/
- http://siiasi.org/digital-archive/shaykh-uthman-ibn-fuduye/, 24.05.2015.
- http://www.aa.com.tr/tr/dunya/314297--nijeryada-yaklasik-200-kiz-ogrenci-kacirildi, 11.06.2015.
- http://www.aa.com.tr/tr/rss/324995--kacirilan-kiz-ogrencilere-destek-artiyor, 11.06.2015.
- http://www.aljazeera.com/news/africa/2010/02/2010298114949112.html, https://www.youtube.com/watch?v=A0Yj5EnP-xU, 10.06.2014.
- http://www.binbaz.org.sa/node/8601, 28.05.2015.
- http://www.leechworld.com/files/download/1874/3.rar, 10.06.2015.
- http://www.trthaber.com/haber/turkiye/boko-harama-kinama-128957.html, 27.05.2015.
- https://www.youtube.com/watch?v=1xbUBZ7uk1Q, 09.06.2015.
- https://www.youtube.com/watch?v=eOf8_ecDk3c, 11.06.2015.

ISSN: 2149-3979

ilahiyat akademi

yıl: 2015 cilt:1 sayı: 1-2 altı aylık uluslararası akademik araştırma dergisi

SELEFÎLİK

The Journal of Theologic Academy of Gaziantep University

year: 2015 volume:1 issue:1-2 a bi-annual international journal of academic research